

**КУМРАН, РУКОПИСИ МЕРТВОГО МОРЯ
ТА АНТИЧНІ ІСТОРІОПИСЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТИ МІФОЛОГІЗАЦІЇ
«ЕСЕЙСЬКОГО СПАДКУ» В ХХ СТ.**

На сьогоднішній день, в умовах міждисциплінарності науки, кумраністика складає таку галузь знань, що її значущість важко переоцінити. До питань, пов'язаних із кумранською проблематикою, тепер усе частіше звертаються різні гуманітарні науки: від палеографії і текстології до філософії і релігієзнавства. Та й деякі точні й природознавчі науки черпають у ній свій дослідницький інтерес.

Проблема, порушена в статті, актуальна з причини непростой дискусії, що склалася в модерній кумраністиці стосовно походження/авторства рукописів Мертвого моря та ідентифікації місця, відомого як Кумран, де було знайдено більшість із зазначених манускриптів⁹⁵. Оскільки міфологізація властива кожному дослідницькому процесу зважаючи на суто суб'єктивний характер суджень самих дослідників, окреслене нами питання розглядатиметься як науково природне, аніж помилкове, сплановане чи конспіроване⁹⁶. Ми поглянемо на процес міфологізації в історично-ретроспективному ключі (як історію проблеми) і покажемо, як формувалися найбільш яскраві кумранські міфи.

Звичайно, історія кумранської міфотворчості не обійшлася без конкретних, далеко не маловідомих імен, переважно з кола послідовників

* Черноіваненко Віталій Віталійович – науковий співробітник, керівник секції гебраїстики та юдаїки Науково-дослідного центру орієнталістики імені Омеляна Пріцака НаУКМА, старший викладач кафедри історії НаУКМА.

⁹⁵ На сьогодні в кумраністиці існує більше десятка основних теорій щодо зазначених проблем. Згідно з ними, авторство рукописів Мертвого моря приписується есеям, есео-християнам, фарисеям, садукееям, зелотам, караїмам або ж різним юдейським групам сукупно. Стосовно Кумрану існує також велика кількість гіпотез і теорій, з-поміж яких ідентифікації Кумрану як обителі есейського (чи ширше сектантського) руху, військової фортеці (юдейської чи римської), замиського маєтку – аграрно-господарської установи, центру з виробництва кераміки чи обробки папірусу, перевалочного пункту на шляху караванної торгівлі (торгового посту) тощо.

⁹⁶ За останні десятиліття стали доволі популярними в науці загалом концепції конспірації. На початку 1990-х рр. двоє дослідників (а радше популяризаторів науки) Майкл Бейджент і Річард Лей опублікували книгу, в якій було представлено думку про те, що тривала монополія на дослідження рукописів (про яку йтиметься далі) є нічим іншим, як змовою Ватикану, для якого начебто став незручним зміст деяких манускриптів, що проливав світло, за твердженням авторів, на справжню історію раннього християнства і його виникнення. Детальніше див.: Baigent M., Leigh R. *The Dead Sea Scrolls Deception*. – New York, 1993.

традиційної – кумрано-есейської – теорії. Ця теорія зародилася практично одразу ж після виявлення перших манускриптів у 1947 р. Перші робочі гіпотези і формулювання належали відомому ізраїльському вченому, професору Єврейського університету в Єрусалимі Еліезеру Сукеніку. З плином часу чимало з постулатів кумрано-есейської теорії стали переглядатися (хоч і неохоче), у тому числі й серед переконаних адептів теорії. Тим не менше, вона внесла величезний вклад у процес міфологізації есейської групи та її так званого спадку. І ця міфологізація назагал є однією з найяскравіших щодо епохи Другого Храму, епохи, що сама по собі є вельми бурхливою на події в появу нових історичних феноменів та дискусійною в науці.

Основний зміст статті. Дослідженням формування кумрано-есейської теорії займалося чимало вчених-кумраністів, проте, як правило, це були дослідники-послідовники тієї самої кумрано-есейської теорії (М. Броші, Х. Ешель, Т. Лім та ін.)⁹⁷, а відтак вони не могли повною мірою розкрити проблему не завжди однозначних інтерпретацій з боку зазначеної теорії, а також стверджувати про те, що вона спричина до того, що знайдені рукописи, археологічні артефакти вкупі зі свідченнями античних авторів утворили великий есейський міф. Критика кумрано-есейської теорії займає чільне місце, натомість, у працях Н. Голба⁹⁸ – автора єрусалимської теорії в кумраністиці.

Серед невирішених раніше частин поставленої проблеми варто назвати чітке визначення того інструментарію, з допомогою якого відбувалася міфологізація «есейського спадку».

З огляду на це перед нами стоїть кілька завдань. По-перше, виділити і верифікувати головні міфологеми, які вплинули на уявлення сучасної науки щодо ідентифікації Кумрану і авторства рукописів Мертвого моря. По-друге, прослідкувати історію виникнення і формування таких міфологем та перших спроб розвінчати/обговорити/вирішити їх іншими гіпотезами і теоріями.

Отже, як же формувалися перші наукові уявлення про природу Кумрану і рукописів, знайдених як у цьому, так і в інших місцях на узбережжі Мертвого моря (Масада, Ваді Мураббаат тощо)? Нагадаємо, що перші рукописи було виявлено в 1947 р. за майже легендарних обставин, і

⁹⁷ Див.: Broshi M., Eshel H. Qumran and the Dead Sea Scrolls: The Contention of Twelve Theories / Religion and Society in Roman Palestine: Old Questions, New Approaches / Douglas Edwards (ed.). – New York–London, 2004; Lim T. The Dead Sea Scrolls: A Very Short Introduction. – New York, 2005.

⁹⁸ Див., насамперед: Golb N. The Major Anomalies in the Qumran-Sectarian Theory and their Resolution // The Qumran Chronicle. – 1993. – № 3; Golb N. The Qumran-Essene Hypothesis: A Fiction of Scholarship // The Christian Century. – 1992. – № 36. Golb N. Who Wrote the Dead Sea Scrolls?: The Search for the Secret of Qumran. – New York, 1996.

близько семи років їхня частина драматично снувала світом, поки не була викуплена сином Е. Сукеніка Ігаелем Ядіном. Практично одразу ж після виявлення цінних рукописів, названих видатним археологом і біблеїстом Вільямом Олбрайтом «найбільшим відкриттям рукописів у новітній історії» [Baigent M., Leigh R. *The Dead Sea Scrolls Deception*. – New York, 1993. – P. 13], почалося їхнє дослідження, і з'явилися первісні версії їхнього походження. До них ми повернемося дещо згодом.

У 1953 р. в Єрусалимі було створено комітет учених, на який покладалося завдання з дослідження, але в першу чергу зі зведення всієї рукописної мозаїки до купи (оскільки багато рукописів дійшли численними фрагментами) та публікації текстів. Комітет являв собою інтернаціональну команду, до якої належали переважно археологи і текстологи-палеографи⁹⁹. Упродовж 1952–1954 рр. до складу групи входили відомі дослідники: Д. Мілік, М. Байє, П. Бенуа, Д. Старкі (Франція); Ф. Крос, П. Скіган (США); Д. Алегро, Д. Страгнел (Великобританія); Д. Бартелемі (Швейцарія); К. Ганцінгер (ФРН); Л. Гардінг (Йорданія) та ін. [Амусин И. *Кумранская община*. – М., 1983. – С. 228].

Як було згадано, перед комітетом (який до 1972 р. очолював французький священник і археолог з Еколь Біблік Ролан П'єр де Во) стояло завдання опублікувати знайдені рукописи. З цією метою в 1955 р. було засновано багатотомну оксфордську серію «Відкриття в Юдейській пустелі» («*Discoveries in the Judaean Desert*»), перший том якої побачив світ у тому ж році¹⁰⁰. Трьома роками по тому в Парижі почав виходити спеціалізований журнал «Вісник Кумрану» («*Revue de Qumrân*») [Амусин И. *Рукописи Мертвого моря*. – М., 1960. – С. 4]¹⁰¹.

У 1955 р. ізраїльський уряд запланував збудувати споруду для постійного зберігання і публічного показу рукописів. Завдяки підтримці родини Давида Готесмана, єврейського іммігранта-філантропа з Угорщини, що викупив 1954 р. чотири сувої і передав їх безоплатно Державі Ізраїль, у 1965 р. при Музеї Ізраїлю в районі Єрусалиму Гіват-Рам було відкрито Храм Книги (Гейхаль ГаСефер), де зазначені рукописи були розміщені

⁹⁹ Незважаючи на численні недоліки в роботі комітету (наявність монополії та обмеженого доступу до текстів, застосування світоглядних штампів та ін.), сам факт об'єднання археологів і текстологів являв собою дуже цінну і перспективну спробу міждисциплінарної роботи вчених з метою отримання спільних кваліфікованих висновків.

¹⁰⁰ У 2009 р. вийшов останній, 40-й, том зазначеного видання. Причому 32 томи (8–39) побачили світ у період 1990–2002 рр. Натомість, у період 1955–1990 рр. інтернаціональна команда дослідників спромоглася на видання лише перших 7-ми томів, тобто в середньому по одному на п'ять років. Детальніше зі змістом «DJD» можна ознайомитися тут: <http://orion.mscc.huji.ac.il/resources/djd.shtml>

¹⁰¹ Починаючи з 1994 р., у Нідерландах почав виходити ще один спеціалізований журнал – «Знахідки Мертвого моря» («*Dead Sea Discoveries*»), що видається в Лейдені (видавництво «Бріль»).

поряд з іншими знахідками [Schiffman L. The Many Battles of the Scrolls // The Journal of Religious History. – 2002. – № 2. – P. 161].

Після Шестиденної війни 1967 р. відбулася спеціалізована конференція, присвячена дослідженню сувоїв. За її підсумками було організовано групи вчених, які вели дослідження за своїми вузькофаховими (історико-археологічними, текстолого-палеографічними тощо) напрямками.

Хоча рукописи і публікувалися в серії «Відкриття в Юдейській пустелі», проте в приватних руках зосереджувалося ще кілька тисяч фрагментів, що являли собою обривки близько 100 манускриптів. Публікацію рукописів з незрозумілих причин було призупинено, а доступ обмежено вузьким колом людей (не більше 20). Ці дослідники впродовж довгих років публікували окремі уривки; усі заклики опублікувати матеріал залишалися без уваги, а суперечка між ученими довкола сувоїв продовжувалася аж до початку 1990-х рр. Після того прихильники загальнодоступної публікації вдалися до рішучого, певною мірою, безпрецедентного кроку. До редактора відомого журналу «Огляд біблійної археології» («Biblical Archaeology Review») Гершелю Шенкса потрапили фотографії неопублікованих фрагментів рукописів, і з допомогою каліфорнійських професорів Роберта Айзенмана і Джеймса Робінсона він самовільно опублікував їх у вигляді двотомника «Факсимільне видання рукописів Мертвого моря» («A Facsimile Edition of the Dead Sea Scrolls») ¹⁰². Таким чином, усі рукописи нарешті стали доступні для широкого наукового вивчення.

З археологічними знахідками справа просувалася приблизно так само. Більшість предметів, виявлених Р. де Во під час розкопок у Кумрані, тривалий час залишалася недоступною, і дослідникам доводилося покладатися на суб'єктивні судження самого Р. де Во. У результаті важливе питання: що являв собою давній Кумран? – не мало однозначної відповіді. А це, у свою чергу, спричиняло плутанину в питанні авторства кумранських рукописів. У чому полягала така контroversійність?

Уже перші сувої, виявлені в печерах довкола Кумрану наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр., здивували дослідників. Окрім двох копій книги пророка Ісаї і декотрих раніше невідомих версій книги Буття і книги Псалмів, тут містилися також документи ритуального характеру, які пізніше були названі фахівцями «Уставом громади» (1QS). У них описувалися правила поведінки членів певного релігійного угруповання,

¹⁰² Після цього тривалий час провадилися дискусії, а також судові розгляди, щодо легітимності таких дій Г. Шенкса, оскільки той без дозволу опублікував у зазначеному виданні матеріал д-ра Еліши Кімрона щодо т.зв. «Галахічного листа», для якого це був результат 11-річної роботи. У справі, що здобула широкий розголос, перед Верховним судом Ізраїлю від 1993 р. було визнано протиправність дій Г. Шенкса. У 2000 р. останній намагався опротестувати попереднє рішення суду, проте безуспішно.

яке багато в чому і принципово відрізнялося від тодішнього юдейського мейнстріму, натомість у дечому вона випереджала ідеї раннього християнства згідно з ученням Нового Заповіту [Нудельман Р. Свитки Мертвого моря. Режим доступу: – http://www.znanie-sila.ru/online/issue_3375.html. – Назва з екрану].

Професор Сукенік, згадуваний вище, першим, у 1948 р., висловив гіпотезу¹⁰³, що знайдені манускрипти належали есеям [Golb N. Who Wrote the Dead Sea Scrolls?: The Search for the Secret of Qumran. – New York, 1996. – Р. 49; Тантлевский И. История и идеология Кумранской общины. – Санкт-Петербург, 1994. – С. 28] – невеликій секті в тодішньому юдаїзмі, відомій з описів Йосифа Флавія, Філона Олександрійського та Плінія Старшого. Якщо вірити Флавію, то спільнота нараховувала не більше чотирьох тисяч послідовників, була розсіяна по всій Юдеї і вирізнялася вкрай критичним ставленням до храмової еліти, прагненнями дотримуватися радикального аскетизму та посиленням інтересом до «таємниць Тори»¹⁰⁴. Пліній Старший повідомляв, що есеї живуть переважно на західному березі Мертвого моря, на північ від Ейн-Геді [Тексты Кумрана / И. Амусин (пер., введ. и коммент.). – Вып. 1. – М., 1971. – С. 339].

І справді, Кумран розташований там, де вказував античний автор, а рукописи, знайдені довкола нього, надавали підстави стверджувати, що їх написали есеї. Саме так, спираючись на свідчення Флавія і Філона, вирішив Е. Сукенік. Тому, йдучи в міркуваннях далі, логічно було припустити, що сам Кумран був тим есейським духовним і матеріальним центром, про який писав Пліній. Не дивно, що Р. де Во прибув на розкопки Кумрану, будучи твердо впевненим у тому, що перед ним має постати щось на кшталт монастиря есеїв. У цьому крилася велика проблема, адже будучи католицьким священослужителем, Р. де Во, на наш погляд, необґрунтовано екстраполював своє світобачення на кумранські відкриття і знахідки. Він витлумачував їх відповідним чином, виділяючи ті знахідки, які відповідали його переконанням, і часто залишаючи в затінку, або ж узагалі вважаючи несуттєвими, всі інші.

Так, завдяки інтерпретаціям Р. де Во, Е. Сукеніка і Ядіна (сина Е. Сукеніка) та інших авторитетних дослідників почала утверджуватися

¹⁰³ Е. Сукенік дійшов такого висновку всього через два місяці після придбання перших трьох рукописів [Сукенік Е. Мегілот генузот мітох геніза кедума шенімцеа беМідбар Єгуда: секіра рішона (мовою іврит). – Єрусалим, 1948. – С. 16]. Два роки по тому до аналогічних висновків дійшли Вільям Браунлі (Brownlee W. A Comparison of the Covenanters of the Dead Sea Scrolls with the Pre-Christian Jewish Sects // *Biblical Archaeologist*. – 1950. – № 13. – С. 50–72) і Андре Дюпон-Сомер (Dupont-Sommer A. *Aperçus préliminaire sur les manuscrits de la mer Morte*. – Paris, 1950).

¹⁰⁴ Детальніше з Флавієвим описом есеїв можна ознайомитися в будь-якому виданні «Юдейської війни» (II, 8, 2-13, § 119–161) та «Юдейських старожитностей» (XVIII, 1, 5, § 18–22).

думка про те, що Кумран був не чим іншим як центральним есейським поселенням у давній Юдеї (Палестині), і, відповідно, усі Кумранські рукописи – це частина бібліотеки цього поселення. А оскільки деякі кумранські тексти, як уже зазначалося, містили подобу ранньохристиянських ідей, то невдовзі есеїв було наречено прямими попередниками перших християн¹⁰⁵. Цю думку – у вигляді гіпотези – уперше висловив 1955 р. американський літературознавець, журналіст і письменник Едмунд Вілсон¹⁰⁶ у своїй книзі «Сувої з Мертвого моря» («The Scrolls from the Dead Sea»)¹⁰⁷, яка стала ледь не бестселером. А незадовго до того, 14 травня 1955 р., у журналі «Нью Йоркер» («New Yorker») побачила світ його розлога стаття. Ці літературні творіння на якийсь час зробили сувої «домашньою фразою» [Baigent M., Leigh R. The Dead Sea Scrolls Deception. – P. 42] і породили інтерес до них з боку широкої громадськості.

Окрему увагу Е. Вілсон присвятив одному з творців кумрано-есеїської теорії Р. де Во. Він описав не тільки його разючі фізичні риси, а й характерні риси його особистості, стверджуючи про його «інтелект, фаховість, силу духа, цупкість, елемент відваги і те, що зараз здається таким рідкісним у Франції – ефективність» [Wilson E. The Scrolls from the Dead Sea. – New York, 1955. – P. 46]. Е. Вілсон був повністю переконаний інтерпретацією Р. де Во ідентифікації Кумрану, пишучи про комплекс Хірбет-Кумрану як «монастир» із своїм «скрипторіумом» (кімнатою, де працювали автори і переписчики текстів) та сувої як есейські тексти, написані там. Цей погляд на Р. де Во як на блискучу і ефектну постать поділявся згодом більшістю науковців, що були цілком запевнені його аргументами [Golb N. Who Wrote the Dead Sea Scrolls? – P. 62]. Так, професор Принстонської теологічної семінарії Чарлз Фрітш переконано писав у 1956 р.: «Це була честь для мене відвідати Кумран кілька разів упродовж цього періоду¹⁰⁸, коли Р. де Во особисто водив мене навколо

¹⁰⁵ Професор Гарварду Френк Кросс вважав, що, а кумранська спільнота була попередницею християнських організаційних форм і релігійних концепцій [Амусин 1960, 227]. У монографії, виданій 1958 р., Ф. Кросс писав: «...первісне християнство являє собою продовження спільнотної й апокаліптичної традиції (хасидеїв та есеїв)» [Cross F. The Ancient Library of Qumran and Modern Biblical Studies. The Haskells Lectures, 1956-1957. – Garden City, N.Y., 1958. – P. 148].

¹⁰⁶ Іронічним до певної міри є сам факт, що не дослідник із біблеїстики чи експерт, скажімо, у галузі палеографії і текстології, а фактично стороння персона стала першою, що закріпила позиції кумрано-есеїської теорії. До слова, сам Е. Вілсон, випускник Принстонського університету, був відомий не лише своєю дослідницькою роботою, переважно в галузі культурологічної критики, а й завдяки ряду творів у жанрі фікшн на кшталт «Я думав про Дейзі» (1929). Усі його праці були значною мірою віддаленими від Кумрану і Палестини I ст. [Baigent M., Leigh R. The Dead Sea Scrolls Deception. – P. 41].

¹⁰⁷ У 1969 р. вона поповнилася новим матеріалом і була перевидана.

¹⁰⁸ Маються на увазі розкопки в 1953-1954 рр.

розкопок. Таким живим був його опис, що я міг майже бачити членів спільноти: як вони споживали їжу у великій ідальні, чи копіювали рукописи у скрипторіумі, чи як шмигнули в печери зі своєю цінною бібліотекою, коли римський десятий легіон виступив з Єрихону, аби знищити спільноту» [Цит. за: Golb N. Who Wrote the Dead Sea Scrolls? – P. 62; або див.: Fritsch C. The Qumran Community: Its History and its Scrolls. – New York, 1956. – P. 4].

Не без допомоги Е. Вілсона, ідея «есеїв-авторів рукописів Мертвого моря»та «есеїв-протохристиян» вкорінювалася серед широкої громадськості як сенсаційне відкриття з характером неспростовної істини. До речі, ця очевидно науково-популярна інтерпретація була підтримана деякими авторитетними вченими на кшталт професора Сорбони Андре Дюпон-Сомера.

Дещо підсумуємо. Як уже зазначалося, основні тези кумрано-есеїської теорії було вперше сформульовано Е. Сукеніком у 1948 р. За його твердженням, писання, знайдені в першій печері належали юдейській секті есеїв і відображали їхні погляди. У подальшому теорію розвинули Р. де Во¹⁰⁹ та члени інтернаціональної команди. Важливе місце в ланцюгу формування теорії і появи першої наукової школи посіли науково-популярні праці Е. Вілсона.

Наступною ключовою постаттю став згаданий вище А. Дюпон-Соммер, який також здійснював спроби встановити авторство манускриптів. До 1953 р. він уже встиг опублікувати дві книги та дюжину статей на підтримку існуючої теорії, а 1959 р. ретельно виклав свої ідеї у праці «Есеїські писання, знайдені поблизу Мертвого моря» («Les écrits esséniens découverts près de la mer Morte»). Останню було перекладено англійською мовою Гезою Вермешем і видано 1961 р. Ця книга скоріше за все остаточно схилила на бік кумрано-есеїської теорії більшість дослідників [Golb N. Who Wrote the Dead Sea Scrolls? – P. 50].

Таким чином, на рубежі 1950-1960-х рр. фактично постала перша школа в кумраністиці, що спиралася на конструкт у вигляді кумрано-есеїської теорії. Це було зроблено завдяки зусиллям Е. Сукеніка, Р. де Во, Л. Гардінга, І. Ядіна, Дж. Міліка, Дж. Алегро, Ж. Старкі, К. Ганцінгера, А. Дюпон-Сомера, Е. Вілсона, Ф. Кроса та ін.

Варто зазначити, що кумрано-есеїська теорія не залишилася довго на самоті. Альтернативи її постулюванням почали висловлюватися ще в першу декаду після виявлення манускриптів і майже паралельно з остаточною утворенням традиційної теорії. Так, з кінця 1950-х до

¹⁰⁹ До речі, Р. де Во, один із ключових авторів і творців кумрано-есеїської теорії, сам сумнівався у ній і перед тим, як представити її на суд ученого світу, тривалий час вагався. Його повний звіт так, зрештою, і не було опубліковано. Деякі з листів і доповідей просто кажучи загубилися. Існує припущення, що французький дослідник зумисне вирішив не брати до уваги різні фактори і знахідки, котрі суперечили його теорії.

середини 1960-х рр. наприклад, Карл-Гайнріх Ренгсторф у Німеччині, Сесіл Рот і Годфрі Ролз Драйвер у Великій Британії, та Анрі дель Медіко а Франції запропонували власні відповіді щодо кумранської проблематики¹¹⁰.

Оксфордський історик С. Рот уже в 1958 р. припустив, що кумранське поселення замешкували зелоти (воно слугувало їм фортифікаційним укріпленням), а сувої, знайдені там у печерах, а також у Масаді, належали насправді не есеям, а зелотам, і це була остання група, яка сховала свої скарби в Юдейській пустелі [Ibid. – P. 124, 135]. Цей погляд був пізніше розвинутий його британським колегою Г. Драйвером. Обидва – і С. Рот, і Г. Драйвер – спиралися на той факт, що деякі сувої (приміром, частково «Сувій війни» – 1QM) виражав помітний апокаліптизм. Проте, з огляду на величезне різномайття подекуди навіть протилежних ідей, які містили сувої, аргументи дослідників навряд чи могли задовольнити повною мірою. Тим не менше, вони являли собою оригінальну спробу пов'язати зміст рукописів із ключовими подіями епохи Другого храму [Ibid. – P. 35].

Професор Мюнстерського університету К. Ренгсторф був першим дослідником, що пов'язав походження рукописів з Єрусалимом [Lim T. Pesharim. – London, 2002. – P. 7]¹¹¹. Хоча він і не читав важливий у багатьох відношеннях «Мідний сувій» (який, щоправда, так і не було опубліковано), але знав, принаймні, що цей сувій описує скарби храму. Приймаючи це пояснення і не знаючи, що сувій насправді описував інші сувої, які були сховані разом із скарбами, К. Ренгсторф зробив висновок, що всі кумранські рукописи походили з бібліотеки єрусалимського храму [Golb N. Who Wrote the Dead Sea Scrolls? – P. 157]. Вважаючи «зовсім абсурдним» твердження про те, що есеї писали чи копіювали багато сотень книг власноруч у «скрипторіумі», дослідник припустив, що бібліотеку було сховано «з огляду на доволі серйозну загрозу для неї» [Ibid]. На користь Храму як первісного джерела рукописів К. Ренгсторф вказував, що на давньому Близькому Сході храми властиво використовувалися «для зберігання архівів та бібліотек» – це передбачалося, зокрема, реформами Йосії [Rengstorf K. Hirbet Qumran and the Problem of the Dead Sea Caves. – Leiden, 1963. – P. 19–21; Golb N. Who Wrote the Dead Sea Scrolls? – P.

¹¹⁰ Rengstorf K. Hirbet Qumran und die Bibliothek vom Toten Meer. – Stuttgart, 1960; Rengstorf K. Hirbet Qumran and the Problem of the Dead Sea Caves. – Leiden, 1963; Roth C. The Historical Background of the Dead Sea Scrolls. – Oxford, 1958; Driver G. The Judaean Scrolls: The Problem and a Solution. – Oxford, 1965; Del Medico H. Le Mythe des Esséniens. – Paris, 1958.

¹¹¹ Див.: Черноіваненко В. Єрусалимська теорія авторства рукописів Мертвого моря (від К.-Г. Ренгсторфа до Н. Голба) // Магістеріум. Випуск 41 (Історичні науки). – К., 2010. – С. 68-70. Розширена версія: Черноіваненко В. Єрусалимська теорія авторства рукописів Мертвого моря: витоки, еволюція, дискусії // Східний світ. – 2011. – № 2 (у друці).

160]¹¹². Недоліком гіпотези К. Ренгсторфа, на думку Н. Голба, було те, що вона концентрувалася лише на храмі, фактично виключаючи, що й інші бібліотеки Єрусалима, власники яких опинялися в не меншій небезпеці під час Великого повстання, могли бути винесені з міста і сховані [Golb N. Who Wrote the Dead Sea Scrolls? – P. 159-160].

Крім С. Рота, Г. Драйвера і К. Ренгсторфа, а також тих, авторів позиція яких зовсім не витримує критики і яких ми залишаємо осторонь (маються на увазі твердження про те, що рукописи – продукт середньовічної епохи), своє бачення висловив і французький дослідник Анрі дель Медіко. Його думки, опубліковані в 1957-1958 рр. у двох книгах – «Таємниця рукописів Мертвого моря» («L'Enigme des manuscrits de la mer Morte») і «Міф есеїв» («Le Mythe des Esséniens»), – спричинили короткий інтелектуальний бум у Франції та решті Європи та отримали рішучий спротив офіційної групи¹¹³. А. дель Медіко припустив, що кумранські знахідки являли собою генізу зношених і пошкоджених рукописів аналогічно до Каїрської генізи¹¹⁴; до того вони жодним чином не були пов'язані з поселенням біля Мертвого моря. Він також стверджував, що існування есеїв у цілому є вигадкою, а Хірбет-Кумран виконував роль військового посту [Ibid. – P. 273]. Думка про те, що есеї – фікція, звичайно, навряд чи реальна з огляду на свідчення античних авторів, особливо розлогий опис Флавія. Натомість, думка про генізу зближувала скоріше цього автора з кумрано-есеїською теорією (подібне твердження висловив ще 1948 р. Е. Сукенік). А. дель Медіко був також єдиним із французьких дослідників, які вважали, що члени зелотського руху могли окупувати Кумран під час війни з Римом, а це, безумовно, зближувало його із зазначеною вище гіпотезою С. Рота [Ibid. – P. 274-275].

Усі вказані концепції і гіпотези не були, однак, обґрунтовані належним чином у теоретичному відношенні. Прагнучи, зокрема, відповісти на слабкі сторони прихильників кумрано-есеїського бачення, вони, натомість, самі не були позбавлені контроверсійності, тим більше, що були висловлені в більшості до виявлення «Мідного сувою» і знахідок у Масаді – невід'ємних складових сучасної кумранської проблематики.

¹¹² Вказівка на існування храмової бібліотеки міститься, на думку багатьох дослідників, в єврейській Біблії: «І сказав Хілкїя, первосвященик, до писаря Шафана: Я знайшов у Господньому домі Книгу Закону! І дав Хілкїя ту Книгу Шафанові, і той перечитав її» (2 Цар. 22:8).

¹¹³ Як уже зазначалося, у 1959 р. – тобто через рік після виходу другої книги А. дель Медіко – було опубліковано працю іншого французького дослідника, знаного професора Сорбони, послідовника кумрано-есеїської теорії А. Дюпон-Сомера. Можливо, метою праці останнього було не тільки утвердження традиційної теорії, але й прагнення відповісти на перші «ересі» в кумраністиці.

¹¹⁴ Середньовічна геніза, виявлена в караїмській синагозі Фустата (Старий Каїр) наприкінці XIX ст.

Отже, підсумовуюче викладене вище, можемо відзначити, що впродовж нетривалого часу кумрано-есеїською теорією було витворено дві головні міфологеми, що впливали на уявлення сучасної науки про ідентифікацію Кумрану і походження рукописів Мертвого моря: 1) Кумран – центральна обитель есеїв; 2) есеї – автори/переписчики рукописів. При цьому у процесі творення зазначених міфологем дослідниками використовувалися три основних інструменти: 1) свідчення античних авторів (Флавія, Філона і Плінія); 2) археологічні артефакти; 3) самі рукописи, точніше їхній зміст.

У випадку з античними авторами головна проблема полягала в тому, що, скажімо, вказівка Плінія на згромадження есеїв на північ від Ейн-Геді, приводила дослідника на думку про певну обитель сектантів, що прагнули відмежуватися суспільного життя (і залишити навіть такий беззаперечний духовний центр для юдеїв, як Єрусалим). Проте проблема, як це трапляється нерідко з дослідниками, крилася в надмірній суб'єктивізації предмету, що інтерпретувався. Так, скажімо, особисті погляди археолога Р. де Во, католицького священника, спричинили до того, що відповідні світоглядні штампи лягли важким відбитком на інтерпретацію Кумрану. У результаті «есеїський монастир» (ясна річ, ніяких монастирів в епоху Другого Храму не існувало) надовго ввійшов до кумраністичного тезаурусу і застосовується й по сьогоднішній день.

Що стосується археологічних даних (наступної ланки творення міфологем), то всі результати розкопок було зінтерпретовано наступним чином. «Монастир» включав у себе головну будівлю завдовжки 34 м і завтовшки 27 м. У цій будівлі містилися їдальня і кухонні приміщення, спальня, майстерні, туалет, басейни для ритуального занурення/хрещення (мікваот), і «скрипторіум» – окреме приміщення, де склалися і переписувалися відомі манускрипти. Для цього авторам рукописів слугували знайдені письмовий стіл та чорнильниці (було виявлено дві чорнильниці та безліч черепків). На останніх практикувалися учні переписчиків. У гончарній майстерні ж виготовляли глечики для зберігання сувоїв [Дэвис П. Свитки Мертвого моря / Ноев ковчег и Свитки Мертвого моря. – М., 2001. – С. 250-251]. Тобто, як бачимо, світоглядні штампи конкретних дослідників знову таки приводили до витворення непорушного міфічного образу – «есеїського монастиря». У середньовічних монастирях, як відомо, відводилися спеціальні кімнати – «скрипторіуми» – для діяльності переписчика. Тому не дивно, що і в Кумрані було теж знайдено такий «скрипторіум» лише на тій підставі, що там виявили чорнильці (лише дві!) і черепки. На сьогоднішній день міф Кумрану живе своїм повноцінним життям поза науковою літературою, в місцях офіційної репрезентації кумранського («кумрано-есеїського») спадку: Кумранському національному парку (<http://www.parks.org.il>) та Храмі Книги при Музеї Ізраїлю (<http://www.imjnet.org.il>). Тамтешні постійні експозиції, рохраховані на широке коло відвідувачів,

зорганізовані так, що перед останніми все постає «wie es eigentlich gewesen».

Нарешті, останньою ланкою й інструментом міфологізації стали самі манускрипти. Сектанський характер багатьох кумранських рукописів став для «інтернаціональної команди» основним аргументом, аби приписати всі рукописи (у тому числі й ті, що містили зовсім інші, часом протилежні, ідеї) одній групі – кумранським есеям. Ідеї, що виявилися подібними до первіснохристиянських, було витлумачено на користь есейсько-християнського взаємозв'язку. З огляду на сучасні знання про рукописи Мертвого моря та їхній зміст, ми вочевидь не можемо ані стверджувати про належність усіх манускриптів до однієї групи (кумрано-есеїська теорія), ані про їхнє лише єрусалимське походження (єрусалимська теорія). Радше ці рукописи були принесені в Кумран різними юдейськими групами з різних місць, включаючи і сам Єрусалим.

А н о т а ц і ї

Віталій Черноіваненко «Кумран, рукописи Мертвого моря та античні історіописці як інструменти міфологізації «есеїського спадку» у ХХ ст.». У статті порушується проблема міфологізації т. зв. есеїського спадку, розглядаються особливості формування кумрано-есеїської теорії і те, як остання вплинула на появу низки ключових міфологем у кумраністиці (Кумран як есеїська обитель і есеї як автори/переписчики рукописів Мертвого моря), а також засоби, які задля цього використовувалися дослідниками.

Виталий Черноиваненко «Кумран, рукописи Мертвого моря и античные историописцы как инструменты мифологизации «есейского наследия» в ХХ в.». В статье поднимается проблема мифологизации т. н. есейского наследия, рассматриваются особенности формирования кумрано-есейской теории и то, как последняя повлияла на возникновение ряда ключевых мифологем в кумранистике (Кумран как есейская обитель и есеи как авторы/переписчики рукописей Мертвого моря), а также средства, которые ради этого применялись исследователями.

Vitaly Chernoiivanenko «Qumran, Dead Sea scrolls and ancient historia writers as mythmaking tools concerning the «Essene heritage» in 20th century». The article treats the problem of mythologization of so-called Essene heritage, discusses the peculiarities of Qumran-Essene theory shaping and how the last one influenced the emergence of a number of key mythologems in Qumran studies (e.g. Qumran as the Essene monastery and Essenes *qua* the authors/scribes of the Dead Sea scrolls), as well as means that were used by researchers for this purpose.